

Tijd | 173 Schrift

Historische Vereniging Vlaardingen | september 2024

VRIENDEN
LOTERIJ

OPEN
MONUMENTEN
DAG

Keukens • Badkamers • Toiletten

D Blenk **tegelwerken**

Dick Blenk

George Stephensonweg 21 f

3133 KJ Vlaardingen

010-4359093 / 06-20597239

Fisc-ad

Fiscale en administratieve dienstverlening

J.A. Janson

fiscaal adviseur

Plein 1940 nr 47
3135 PR Vlaardingen
tel: 010 435 92 67
fax: 08 4220 69 33
e-mail: info@fisc-ad.nl
www.fiscaaladviseurs.nl

Westhavendomein

Vastgoed & VvE Beheer

Volledige ontzorging voor vastgoedeigenaars en VvE's

Westhavenplaats 40a • 3131 BT Vlaardingen • Tel.: 010-2477477 • E-mail: info@westhavendomein.nl

www.westhavendomein.nl

Vlaardingen
anders bekeken

**Stadswandelingen,
rondleidingen en meer,
ook voor besloten groepen**

www.serviceteam-vlaardingen.nl
facebook.com/serviceteamvld

Haven in Vogelvlucht — Vlaardingen

De Historische Vereniging Vlaardingen heeft tot doel het bevorderen van:

- de belangstelling voor en de kennis van de stad Vlaardingen en haar bewoners;
- het behoud en het herstel van gebouwen en stedenbouwkundige structuren en landschappen;
- het behoud en het verzamelen van die gegevens die van belang zijn voor de geschiedenis van de stad.

De contributie bedraagt € 30,00 per jaar. Het bankrekeningnummer van de vereniging is NL44 INGB 0000 750 978. Leden krijgen jaarlijks het Historisch Jaarboek en 4x per jaar het verenigingsblad Tijd-Schrift.

Lidmaatschap

Het verenigingsjaar loopt gelijk met het kalenderjaar. Lid worden kan het gehele jaar door. Korting op de contributie bij lid worden in de loop van het jaar is niet mogelijk. Wel worden dat jaar reeds uitgegeven publicaties dan nagezonden.

Opzegging

Opzegging van het lidmaatschap dient schriftelijk bij de ledenadministratie te geschieden of via een email naar info@hvv-vlaardingen.nl. Een opzegging kan direct ingaan of aan het eind van het jaar. Restitutie van contributie wordt niet verleend. Leden die hun contributie niet voor of op 31 december hebben voldaan worden automatisch uit het ledenbestand verwijderd.

Bestuur

Bert van Nleuwenhuizen (voorzitter)
Han van Elk (vice-voorzitter)
Jack van Soest (secretaris)
Kees Borsboom (penningmeester)
Ted Hartman (lid)
Tineke van der Hoek (lid)
Nina Meulendijk (lid)
Marcel Sloot (lid)
Chiel Harte (lid)

Redactie Tijd-Schrift

Michel Carree, eindredacteur
Eric van Rongen
Marcel Sloot
Klaas Bloem

Opmaak, vormgeving en drukwerk

Stout Grafische Dienstverlening, Robert Kroon

Verkoop losse publicaties

Uitsluitend via e-mail:
info@hvv-vlaardingen.nl

Bijdragen aan de inhoud van Tijd-Schrift zijn van harte welkom. In verband met de geautomatiseerde verwerking van de teksten ontvangt de redactie deze graag per e-mail: info@hvv-vlaardingen.nl t.a.v. de redactie.

ISSN 1380-2992

© Historische Vereniging Vlaardingen

Niets van deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Internet: www.hvv-vlaardingen.nl - www.begraafplaatssemaus.nl

E-mail: info@hvv-vlaardingen.nl

Inhoud

Redactioneel	5
Open monumentendag	6
<i>Ron Hoekstra</i>	
Verbindingen	7
<i>Ron Hoekstra</i>	
Reizen in de archeologie	14
<i>Rutger Terluin</i>	
Stegen verbinden	17
<i>Ted Hartman</i>	
Ledenactiviteiten	20
Boekbespreking	22
<i>Frans W. Assenberg</i>	

Omslag: 1e Trapsteeg voor 1940.

PUUR NATUUR
BEHANDELINGEN

**Lieneke
Terleth**

SCHOONHEIDS-
SALON

P.K. Drossaartstraat 55 ~ 3131PA Vlaardingen
Tel: 010 4342125 ~ www.lieneketerleth.nl
Facebook: Schoonheidssalon Lieneke Terleth

Delta Hotel
Maasboulevard 15
3133 AK Vlaardingen
www.deltahotel.nl

**Altijd het water
aan je voeten...!**

ZONNEPANELEN
VLAARDINGEN

**UW LOKALE
SPECIALIST**

Bespaar direct op
uw energiekosten
met zonnepanelen
van hoge kwaliteit.
Goede service!

010-4352585
WWW.ZPVL.NL
INFO@ZPVL.NL

Wij doneren €0,50 per verkochte fles aan de HVV!

Verkoop via www.cartosio.nl
o.v.v. uw lidmaatschapnummer.

Of kom naar onze winkel aan de Admiraal Trompstraat 21
in Schiedam. Iedere laatste vrijdag van de maand
gratis inloop proeverij van 16-18 uur.

Wijnkoperij
Cartosio

STOUT
GRAFISCHE DIENSTVERLENING
Tel. 010 - 248 06 03 • www.stout.nl

Méer dan een drukkerij!

**DIJKSHOORN
EUROMOVERS**
EUROPEAN MOVEE PARTNERSHIP

AL MEER DAN
50 JAAR
VERHUIZEN!

WWW.DIJKSHOORN.NL
TRAWLERWEG 8 3133 KS VLAARDINGEN TEL.: +31 (0)10-2480522

**Voor alle
molenproducten en
broodmixen gaat u
naar Aeolus!**

Kijk op www.aeolus.nl voor het
hele assortiment

Aeolus
molenwinkel

Kortedijk 16
3134 HB
Vlaardingen
T : 010 434 61 31
E : info@aeolus.nl
I : www.aeolus.nl

Redactioneel

Nu de duikbrillen, badmintonrackets en zwembadjes weer naar zolder of schuur mogen en het 'normale' leven weer een aanvang neemt, maakt de stad zich op voor de nazomer met mooie, leuke en interessante activiteiten.

Een jaarlijks terugkerend fenomeen dat zowel mooi, leuk en interessant is, is de Open Monumentendag – of eigenlijk 'dagen', want dit jaar vallend op 14 en 15 september. En traditiegetrouw dragen de Historische Vereniging Vlaardingen en dus de redactie van uw Tijd-Schrift de regie van dat Tijd-Schrift over aan de werkgroep OMD.

Ron Hoekstra en zijn team hebben zich weer ingespannen, en gaan dit jaar aan de slag met het thema 'Onder-

weg!'. Verhalen, dus, over routes, netwerken en verbindingen.

In deze editie geen bijdrage van het Museum Vlaardingen, maar gelukkig wel een boekrecensie van de hand van Frans Assenberg, en een overzicht van de meest aanstaande ledenactiviteiten. Alle overgebleven ruimte is dus gereserveerd voor onze Vlaardingse monumenten. Monumenten die onze aandacht niet alleen ver-

dienen, maar ook bijzonder nodig hebben.

Geniet van de (na)zomer: we treffen elkaar weer in december!

Michel Carree

Eindredacteur

Noodkreet: geef ons uw e-mailadres!

Van ruim 300 HVV-leden hebben wij geen e-mailadres. Deze leden blijven dus verstoken van de digitale nieuwsbrieven, waarin actuele zaken worden gemeld.

Het ontbreken van de e-mailadressen kost de Historische Vereniging Vlaardingen ook flink wat geld. Anno 2024 gaat veel correspondentie via de digitale weg. Dat is dan ook de reden dat Post.nl – bij gebrek aan post - de tarieven stelselmatig verhoogt. Sinds eind vorig jaar bezorgen wij het Jaarboek en Tijd-Schrift binnen Vlaardingen zelf, dankzij behulpzame vrijwilligers. Dat zorgt voor een aanzienlijke besparing. Ook op de gewone post willen wij graag bezuinigen. Wij besteden dat geld liever aan mooie publicaties en aan lezingen.

Kortom geef uw e-mailadres aan ons. Een simpel mailtje aan info@hvv-vlaardingen.nl volstaat. Vermeld daarbij duidelijk uw voorletters, naam en adres, zodat wij het e-mailadres aan de juiste persoon kunnen koppelen.

Open Monumentendag

zaterdag 14 september 2024

Ron Hoekstra

De tweede zaterdag van september is het Open Monumentendag. Ook in Vlaardingen wordt dit landelijke cultureel-historisch evenement georganiseerd, met aandacht voor het erfgoed in de stad. Het thema van dit jaar is "Routes, Netwerken en Verbindingen" met als motto Onderweg.

Dat is een opvallend thema; het nodigt uit tot creativiteit. Monumenten staan altijd ergens; hebben een functie (vroeger en nu) en hebben een relatie met hun omgeving en mensen. Je moet er naar toe kunnen; over water of weg. Dan gaat het over wegen, de fysieke infrastructuur en vervoermiddelen. Die hebben vaak (eigenlijk altijd) een historische ontwikkeling doorgemaakt.

Eerst was het vervoer te voet over paden en met een vaartuig (b.v. boomstamkano) over water. Wegen en voertuigen komen later. Verbindingen tussen dorpen en later steden ontwikkelen zich. Eerst onverhard, later verhard met steeds modernere materialen. De nieuwe wegen en paden komen niet altijd op de oorspronkelijke routes en de oude verbindingen blijven bestaan. Het onderwerp "Verbindingen" is een apart artikel waard (zie hiernaast)

Het is goed om tijdens de Open Monumentendag aandacht te geven aan de historie van verbindingen en routes in en rond de stad door o.a. de stegen en straten in de oude kern, samen met de bekende open monumenten op het programma te zetten. Er is een speciale **Stegenwandeling** ontwikkeld. Hij ligt klaar in het Info-centrum Vlaardingen, de Joon op de Westhavenkade. De stegen zijn o.a. **verbindingen** tussen Hoogstraat en Havenstraat.

Straatparade met dertien muziekkorpsen

Er zal op 14 september veel te zien en te beleven zijn. Een speciale vermelding verdient de route van de straatparade die de jubilerende showbrassband Thalita organiseert op zaterdag 14 september. Om 13.00 en 15.00 uur trekken tenminste dertien topkorpsen door Vlaardingen. De start is bij Partycentrum Prikkewater en de route gaat via de Oosthavenkade, de Westhavenplaats, Korte Hoogstraat, Veerplein en terug via de Markt, Hoogstraat, Westhavenplaats en Westhavenkade weer naar het Partycentrum.

We wensen u veel plezier met het programma van de OMD 2024 in Vlaardingen.

VERBINDINGEN

Ron Hoekstra

Als er ergens mensen wonen, dan zijn er ook verbindingen. Tussen woningen, hutten en boerderijen lopen paden. Van het dorp gaat een pad naar de akker, de volgende woonplek of het jachtgebied. Het zijn zandpaden als de grond dat mogelijk maakt. Als de grond te drassig is legt men takken neer. Water geeft ook de mogelijkheid om zich te verplaatsen. Dat is zeker in Nederland zo. Op oude kaarten van het Nederlandse gebied staan vooral de waterwegen. Want onderweg in het oude Nederland betekent reizen op het water of in andere gevallen over of om het water heen. Dat past bij een delta.

De steden en dorpen liggen veelal aan de kust, de rivier of een ander water. Of ze zijn een kruispunt van wegen. Dat zijn gunstige, strategische plekken. Het vervoersnetwerk is in de zeventiende en achttiende eeuw vooral een netwerk van trekvaarten en jaagpaden. Samen met de beurtvaarten over de Zuiderzee en de routes van de postwagens over de hogere gelegen delen van het land, zorgden de trekschuiten voor het vervoer van boeren, burgers, buitenlui én goederen. Koning Willem I (1815-1840) staat bekend als 'koning-koopman' en 'de Kanalenkoning' door zijn investeringen in het kanalenstelsel. Pas laat in de negentiende eeuw komen spoorlijnen tot stand en later ook de wegen tussen steden. En als het aantal mensen en de steden groeien en de activiteiten, de mobiliteit en het aantal voertuigen nemen toe dan veranderen de verbindingen. Er komen steeds meer wegen en kruispunten bij. Die ontwikkelingen gaan nog steeds door.

Vlaarding

Hoe is het met de "verbindingen" in en rond Vlaarding in de loop der eeuwen?

Het dorp ligt aan een kreek de Vlaarding (Vlaerdingh) en

de rivier de Nieuwe Maas (vroegere naam de Merwede). Er is een eerste bebouwing op de hogere plekken: een rivierdonk of oeverwal (later terp) en de randen van de kreken als deze hoog genoeg zijn of verhoogd zijn. De eerste boerderijen liggen op hoge, droge plekken, van daar wordt het land/veen ontgonnen. Het vervoer gaat te voet, met karren en vaartuigen. Er zijn paden over de aangelegde dijken.

KAART 1560

De kaart uit ca. 1560 laat de omvang van de stad en de verbindingen zien.

De toegangen en uitgangen zijn beperkt. Ze zijn vooral over water en enkele paden. Varen kan op de Vlaardingervaart naar het noorden en over de kreek naar zee via de Nieuwe Maas en verderop langs Brielle en Hellvoetsluis. *N.B. er staat op de kaart een tweede water naar de rivier, het Spui. Er is een pad naar het noordoosten naar Kethel, een weg naar het oosten naar Schiedam Vijfsluizen, een weg over de dijk naar de Maaslandsesluis en paden naar het noorden (Holyweg) en naar de "broek" (Broekweg). Als je goed kijkt zie je dat de Waal en de Biersloot nog water bevatten en dat de Driesluis tussen Hoogstraat en Kortedijk al bestond.*

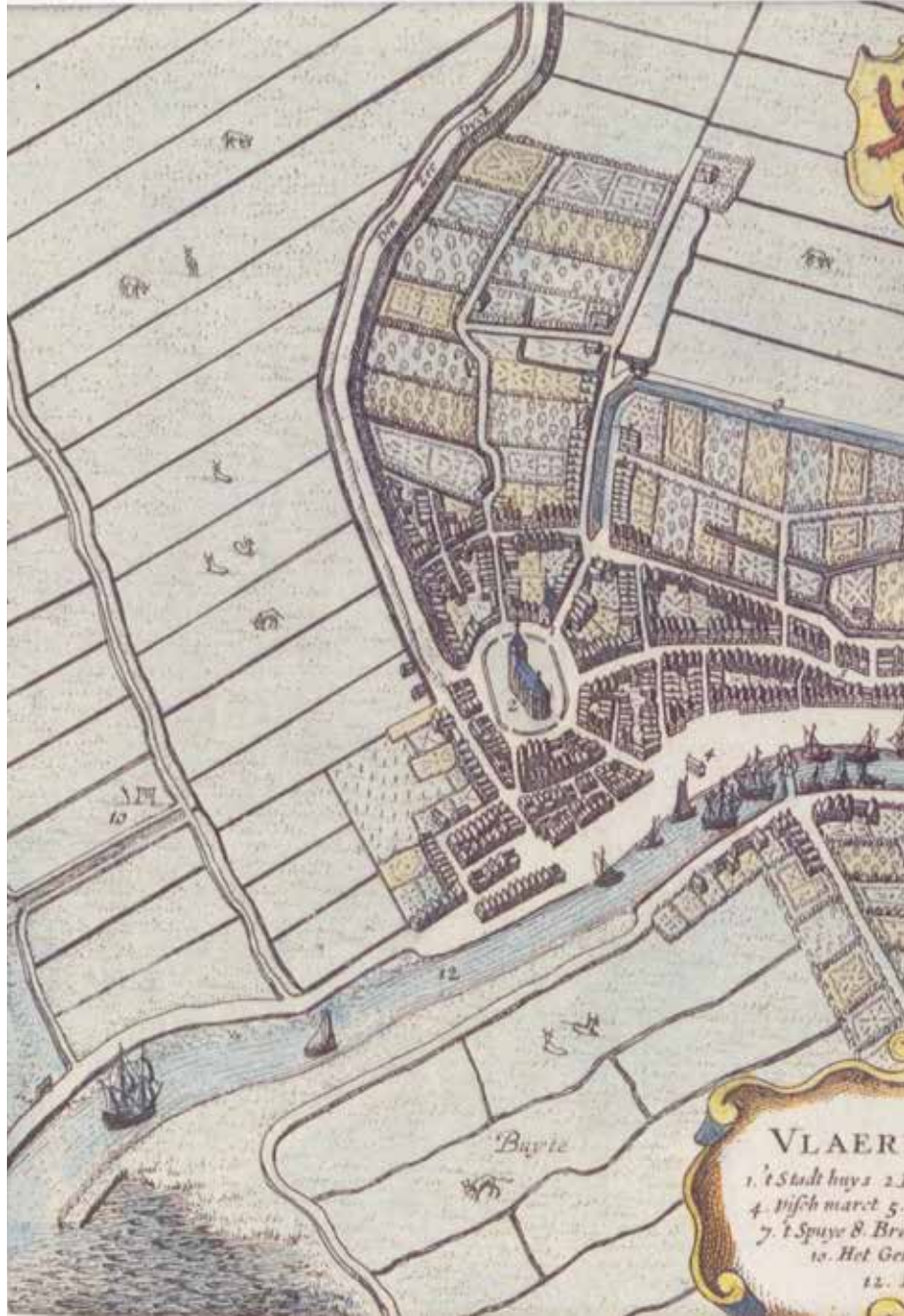
Voorgeschiedenis van Vlaardingen als woonplek

Voordat we de ontwikkeling van het wegenstelsel in en rond de stad gaan schetsen, eerst nog de voorgeschiedenis en het verhaal van de Hoogstraat. Midden in het oude stadshart ligt de Hoogstraat. Deze ligt op een dijk die aan het eind van de 12^e eeuw is aangelegd. Maar de weg is veel ouder, nl. uit de 8ste eeuw.

Op een middeleeuwse kopie van een romeinse kaart staat een weg van Forum Hadriani (Voorburg) naar een plaats met de naam Flenio. Dat zou Vlaardingen geweest kunnen zijn. In de vroege middeleeuwen komt in het Maasmondgebied al bewoning voor. Er rond 800 is er sprake van een kerk en wat bebouwing. Zeker rond het jaar 1000 is het duidelijk; er wonen mensen op en rond de kerkterp. Ten noorden daarvan, op de "Dijk" (de latere Hoogstraat) stonden aan de westkant huizen en boerderijen. Ze stonden elk op een eigen terp. Aan elkaar gegroeid vormde het een langgerekte terp. Graaf Dirk III

had er misschien een burcht op de kerkheuvel. In 1018 vond de Slag bij Vlaardingen plaats. Vlaardingen is in de 11^e eeuw een belangrijke handelsplaats op een kruispunt van waterwegen. Er werd tol geheven, daar is Dirk III ook bekend om.

Door de ontginningen en de ontwatering van het veen in de omtrek verdwijnt de massa van het veen en daalt de bodem. De grond van de Hoogstraat is bedekt met een

dikke laag ophogingen en is niét ingeklonken. Overstromingen, onder andere in 1133 en 1134, hebben ertoe geleid dat er langs de Maas dijken zijn aangelegd. De kreek de Vlaarding is ter hoogte van de Hoogstraat gedempt en verlegd naar het oosten, op de plaats van de huidige haven. De Hoogstraat is de ruggengraat van de toenmalige stedelijke bebouwing. Uit onderzoeken zou het best kunnen

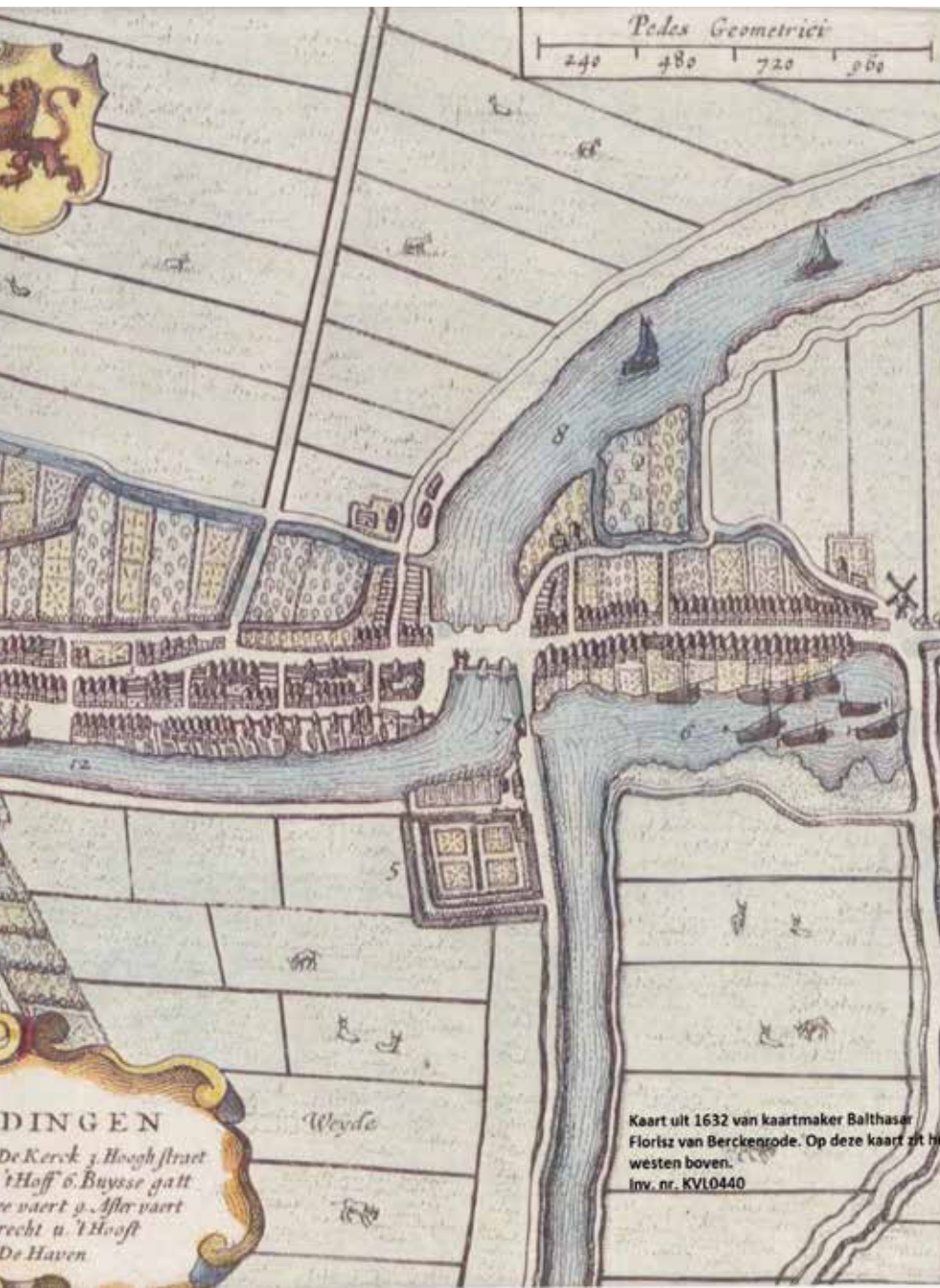
dat de Hoogstraat de oudste, langdurig bewoonde straat/weg van Holland is.

KAART 1632

De kaart uit 1632 geeft een nog beter beeld van de structuur van de stad. De bebouwing is in de tijd tussen 1560 en 1632 niet sterk gegroeid. Wel is te zien dat er huizen staan aan de oostkant van de Hoogstraat en de Kortedijk,

Er zijn erven zichtbaar. Aan de oostkant van de haven zijn ook huizen. Het Hof van de Ambachtsheer staat op de kaart. Er is een "Hoflaan" en "Oosthavenkade". Er is een brug over de haven en een nieuwe weg richting Schiedam; het Toepad en een brug naar het Hof.

Wat ook opvalt is dat aan de westkant, achter de huizen de Hoogstraat tuinen zijn en een waterloop. Dat is de Biersloot met een uitloop naar de kerkterp: de Waal. Er konden schuifvaren vanaf de Kuiperstraat naar de Vlaardingervaart. Die heet op deze kaart de Breevaart. De laadplaats is na de demping van de Waal verplaatst naar de Biersloot. Toen die ook eerst deels en later geheel gedempt werd, kwam het begin van de route naar Schipluiden en Delft te liggen aan de Vaart ter hoogte van het huidige politiebureau, onder de naam de Wedde. De wegen naar buiten de stad zijn goed in kaart gebracht. De dijk naar Maassluis heeft de naam Den Zeedyck, De al genoemde weg naar Schiedam en de Broekweg zijn zichtbaar.

KAART 1712 - N.J. Cruquius

De kaart van Cruquius van 1712 is gemaakt in opdracht van het Hoogheemraadschap van Delfland. Hij geeft een overzicht van het hele gebied van Vlaardingen en Schiedam met de polders, de wegen, de waterwegen en de boerderijlocaties. Op de verkleinde kaart zijn de namen niet steeds goed te lezen.

N.B. op de kleine tentoonstelling in het Museum Vlaardingen tijdens de OMD bindingen zullen de kaarten in dit artikel, met nog andere, op een groot formaat te zien zijn.

De stad heeft een uitbreiding gekregen, met name in het westen en in Vlaardinger-Ambacht. De dijk via Vijfsluizen naar Schiedam is goed zichtbaar. Ook de Poldervaart langs Spieringshoek richting de Schie staat erop. Langs de Vlaardingse Vaart staan bekende namen: Hoogstad, Holy, Aalkeet, Zouteveen, Windas, Holierhoekse Molen, DrieënHuizen, Clattenburgh. Ook het begin van de waterloop de Vlaarding is zichtbaar. Leuk is om te zien dat aan het eind van de havenkade de namen Vuurbaak en 't Hooft worden vermeld. De verbindingen vanuit Vlaardingen zijn begin 18^e eeuw nog niet veel anders dan op de vorige kaarten.

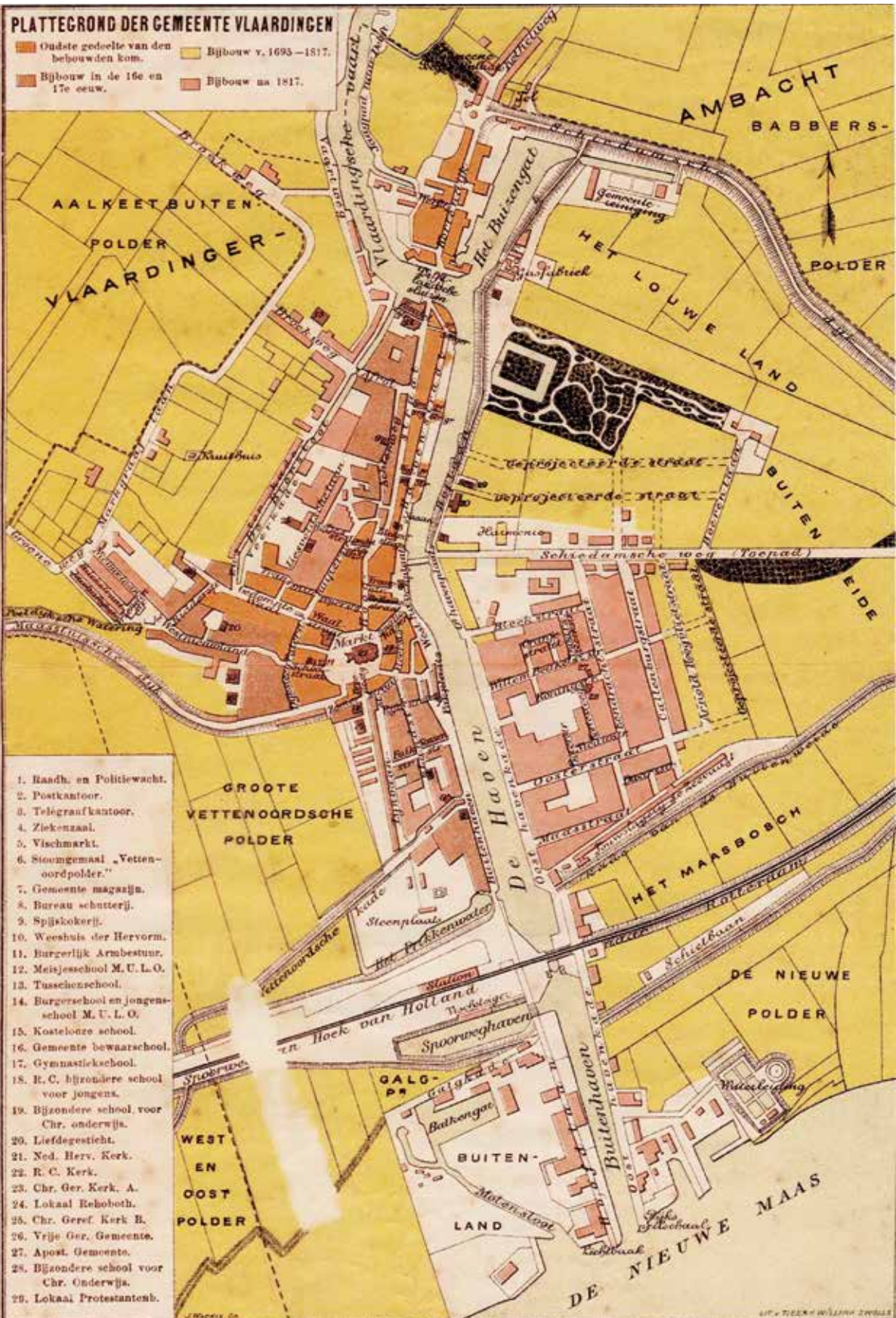
KAART van rond 1840

De Plattegrond der Gemeente Vlaardingen (pag. 12) geeft een helder beeld van de stad rond 1840 met veel namen van straten en de uitbreidingen van na 1817.

De belangrijkste verandering t.a.v. de verbindingen is de aanleg van de Spoorweg van Hoek van Holland naar Rotterdam met een station, een vrachtsteiger aan de Spoorweghaven. Het Prikkenwater is geschiedenis en de Steenplaats niet! De Biersloot is nog open met aan de westkant de Zusterkade en aan de oostkant de Veerkade. De naam van het huidige Veerplein klopt dus wel met de geschiedenis van deze plek. Opvallend is het vermelden van de Touwbaan als "Lijnbaan" en dat er in de Buitenweide een Touwslagerij de Zeevaart was. In de Nieuwe Polder is de "Waterleiding". Dan weet u nu hoe de straat daar aan zijn naam komt. De feestzaal de Harmonie staat op de kaart, wel met nog weinig bebouwing langs de Schiedamscheweg (Toepad). Leuk om te zien dat de Emmastraat en de Hofsingel (zonder namen) al als geprojecteerd genoemd zijn. De Hoflaan is een weg op een dijk; de Gasfabriek en de Gemeentereiniging zijn bereikbaar. De Vettoordsekade is een verbinding naar de West- en Oostpolder.

PLATTEGROND DER GEMEENTE VLAARDINGEN

- Oudste gedeelte van den bebouwen kom.
- Bijbouw v. 1693—1817.
- Bijbouw in de 16e en 17e eeuw.
- Bijbouw na 1817.

1. Raadh. en Politiewacht.
2. Postkantoor.
3. Telegraafkantoor.
4. Ziekenzaal.
5. Vischmarkt.
6. Stoomgemaal „Vettenoordpolder.”
7. Gemeente magazijn.
8. Bureau schutterij.
9. Spijkskerkij.
10. Weeshuis der Hervorm.
11. Burgerlijk Armbestuur.
12. Meisjeschool M. U. L. O.
13. Tusschenschool.
14. Burgerschool en jongensschool M. U. L. O.
15. Kosteloze school.
16. Gemeente bewaarschool.
17. Gymnastiekschool.
18. R. C. bijzondere school voor jongens.
19. Bijzondere school voor Chr. onderwijs.
20. Liefdegesticht.
21. Ned. Herv. Kerk.
22. R. C. Kerk.
23. Chr. Ger. Kerk. A.
24. Lokaal Rebooth.
25. Chr. Geref. Kerk B.
26. Vrije Ger. Gemeente.
27. Apost. Gemeente.
28. Bijzondere school voor Chr. Onderwijs.
29. Lokaal Protestantenb.

Er staat een lichtbaak aan het eind van de Hoofdlaan (nu Westhavenkade). Links op de kaart is de Maassluische dijk zichtbaar, langs de Poeldijksche Watering.

Er is een kaart van Vlaardingen bekend uit 1917. Daarop zijn geen grote veranderingen te zien. Nog geen nieuwe wijken; nog geen veranderingen in de verbindingen van en naar de stad. Dan komt de vraag op hoe het verkeer in de stad zich bewoog.

Routes in de stad

Hoe lopen de routes in en door de stad? Welke straten en wegen worden daarvoor gebruikt? Te beginnen in het noorden; het verkeer komt via het Emaus en de Schiedamseweg uit bij de molen en neemt de Kortedijk en de Hoogstraat naar de Markt.

Vanaf Vijfsluizen loopt de Schiedamseweg naar de haven, men steekt de brug over en komt op de Westhavenplaats terecht. En dan? Eigenlijk is de enige weg naar de Markt de Brede Havenstraat en opnieuw de Hoogstraat.

Het verkeer uit Maassluis komt over de dijk ook op de Markt terecht. De Markt is het centrum van de stad. Het is druk op de kruispunten daar. Er waren verkeersagenten nodig om met behulp van een klapbord de "stromen" te regelen. Als het verkeer toeneemt doordat er meer mensen en meer voertuigen komen is de situatie niet houdbaar. Er moet een "Doorbraak" komen in het front van de Westhavenplaats. In de gemeenteraad wordt in 1930 gesproken over de noodzaak een doorgang naar het westen. Er worden plannen gemaakt om in het verlengde van de havenbrug een weg aan te leggen. Maar de kosten zijn hoog en er zijn bezwaren. Het is te ingrijpend. De gemeentelijke bouwmeester maakt een goedkopere variant, Deze doorbraak komt in 1941 tot stand: een Verbindingsweg van Westhavenplaats naar de Hoogstraat; later met de naam de Korte Hoogstraat. Het kost een paar mooie panden, maar het moest.

De doorbraak in de verlenging van de Schiedamseweg komt er toch. Tussen 1960 en 1969 wordt er gesloopt en gebouwd. De oude Blokmakersplaats en de 6e Blokma-
kerssteeg verdwijnen. Veel huizen, stegen en krotten van de Transvaalbuurt worden gesloopt en het Liesveldvia-

duct wordt een feit. Het viaduct eindigt op de Markgraaf-
laan. Er is een groot, nieuw winkelcentrum Het Liesveld gecreëerd.

Een andere belangrijke ontwikkeling is de groei van Vlaardingen als wederopbouwstad met nieuwe wijken vooral in het voormalige Vlaardinger-Ambacht. De wijken Babberspolder West en Westwijk worden ontworpen door de stedenbouwkundige Willem van Tijen. Dat betekent veel woningen en bedrijven met veel mensen, verkeer en dus natuurlijk ook ontsluitingswegen. Het verkeer neemt toe en de verkeersstromen worden omgeleid. De wegen krijgen verschillende functies. Het centrum en woonwijken moeten verkeersluw worden.

Een andere ontwikkeling is het tot stand komen van grote verkeerswegen; de A20, de A4 (eerste deel) met de Beneluxtunnel. Die mijden de bebouwde kom. In de stad zelf komen nieuwe doorgaande wegen zoals van Hoogendorp laan, Burgmeester Pruis singel, Westlandseweg, Maratonweg, Holysingel, Lepelaarsingel, Heusdenslaan, Galgkade en Deltaweg. Het zijn de routes in en rond de stad die niet meer op de oude paden en wegen liggen.

Tot slot

De A4 op het voormalige dijklichaam "Rijksweg 19" is na jaren toch tot stand gekomen. Verdiept aangelegd, want we mogen hem niet zien, ruiken en horen. Dat is groten-
deels gelukt. En nu is de A24, de Blankenburgverbinding, er ook met het knooppunt Vlaardingen, de Hollandtunnel (een landtunnel) en de Maasdeltatunnel onder het Scheur door naar de A15, Rozenburg en de Maasvlakte.

Dat zijn nog eens Verbindingen!

Bronnen: o.a. Historische wegenatlas WBOOKS 2024
Artikel van Tim de Ridder in het Tijdschrift HOLLAND 2020 over de Hoogstraat.

Reizen in de archeologie

Rutger Terluin, archeoloog gemeente Vlaardingen

Er wordt heel wat afgereisd tegenwoordig. Lekker weg in eigen land, of naar verre streken met het vliegtuig. Heerlijk op vakantie. Even helemaal niets doen, of juist een heel druk programma vol met bezienswaardigheden. Daaronder vallen uiteraard dan ook oude dingen zoals de piramiden in Egypte of het Colosseum in Rome. Tenminste, als je het leuk vindt. Want zonnen bij het zwembad is even ideaal.

Reizen om je te ontspannen. Het bestaat nog niet zo lang. Op vakantie of een uitje gaan komen pas in de 19^e eeuw op. Dan worden oorden verderop ook makkelijker bereikbaar door nieuwe transportmogelijkheden zoals het spoor. Daarvoor werd er natuurlijk ook wel gereisd. En ook met het oog op rust. Denk bijvoorbeeld aan onze Ambachtsheer Van Ruytenburch. Hij moest toch echt vanuit Den Haag of Amsterdam naar Vlaardingen komen om van zijn buitenplaats te genieten. Maar dit soort reizen was toen uiteraard enkel voor de elite weggelegd. Niet voor de gewone mens.

Toch gingen ook zij op reis. Dat blijkt wel uit pelgrims-insignes die in Nederland worden teruggevonden. Dat zijn speldjes van metaal die door pelgrims in bedevaartsoorden werden gekocht. Als souvenir of bewijs dat ze daar geweest waren. In de Kuiperstraat hebben we een 'Vera Icon' insigne gevonden. Het ware gezicht van Christus staat er op afgebeeld. Zo'n insigne werd in Rome gemaakt, hoewel we weten dat je ze ook andere steden kon krijgen. En bij de Kortedijk is een slechts vier centimeter groot flesje van metaal aangetroffen. Het is een pelgrimsflesje, dat met een kettinkje of koordje omgehangen werd. Men geloofde dat het de drager op zijn reis zou beschermen. Zo tonen archeologische voorwerpen dat ook Vlaardingers zelf op pelgrimstocht geweest zijn.

| Vera Icon insigne

En dat in navolging van onze eigen graaf Dirk III die het heilige land bezocht heeft.

Uit de archeologie kennen we ook wel de plekken waar de reis heen ging. Het gaat dan bijvoorbeeld om omvangrijke bijzondere structuren, die vaak een religieuze functie hadden. Stonehenge is het bekendste voorbeeld.

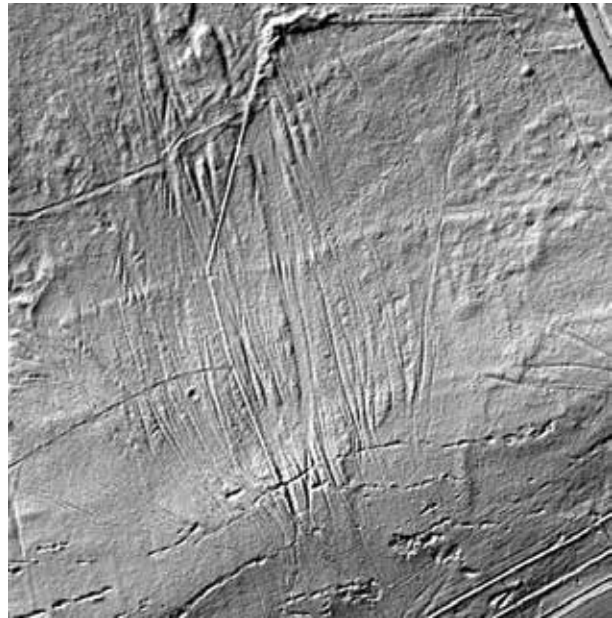
| Stonehenge, Verenigd Koninkrijk

Onderzoek toont dat er mensen begraven liggen die de laatste jaren van hun leven ver daarvandaan doorbrachten, waarschijnlijk in het westen van Wales. Was het hun laatste reis? Ook de voedselresten vertellen ons iets. Uit onderzoek naar de tanden van dieren kunnen archeologen opmaken waar die geboren zijn. Op Stonehenge zijn resten van varkens uit het noorden van Engeland en zelf noordoost Schotland aangetroffen. En de geslachte runderen zijn in ieder geval niet in de regio opgegroeid. De dieren zullen in kuddes naar Stonehenge zijn gebracht. Dus ook de toenmalige mens kwam daar vandaan.

Naast voedselresten geven ook andere archeologische vondsten ons een beeld van reizen. In Vlaardingen worden heel veel vondsten uit de bodem gehaald die hier niet gemaakt zijn. Tijdschrift 149 (augustus 2018), toont er een paar met de streek waar ze vandaan komen. Zo is de vuurstenen bijl uit de Vlaardingencultuur tijd uit België afkomstig, komt leisteen en creamware (een serviessoort van aardewerk) uit Engeland, glas uit de Bohemen en hout van een schip uit noord-Duitsland. Maar ook worden hier archeologische vondsten van buiten Europa aangetroffen: Chinees porselein, een tropische schelp, een kokosnoot. Al die producten zijn hier niet uit zichzelf beland. Het zijn bewijzen van reizen in het verleden. In moderne termen zouden we dit zaken- of handelsreizen kunnen noemen.

| Vuurstenen bijl

| Karrensporen

Maar hoe verliep zo'n reis dan? Van sommige producten weten we dat. Porselein uit China kwam in een lange reis over zee per schip naar onze streken. Maar de producten afkomstig uit Duitsland, of de stenen bijl uit België? Hoe kwamen die hier?

100% zekerheid hebben we nooit, maar we kunnen er wel onze gedachten over laten gaan. In vroeger tijden kon je slechts op twee manieren reizen, over land of over water. Uit archeologische bronnen is bekend dat beide vormen reeds vroeg gebruikt werden. Zo liggen in bijvoorbeeld Drenthe en op de Veluwe landwegen. Ze zijn te herkennen aan de sporen van de karren die erover reden. Op de afbeelding rechtsboven zijn ze als smalle lange lijnen – insnijdingen in het zand - duidelijk te zien. Tegelijk vertelt ons dit dat bij het reizen een kar werd gebruikt. Uit onderzoek naar de sporen op de Veluwe bleek zelfs dat de afstand tussen bij elkaar horende wielsporen 1,28 m was, precies de spoorbreedte van het vroeger verplichte 'Hollands spoor'. In Drenthe liggen hunebedden langs de karrenspoorroute, mogelijk een indicatie dat deze wegen daar al duizenden jaren oud zijn. Maar toen was het

wagenwiel nog niet uitgevonden. De hunebedbouwers moesten zo'n 5000 jaar geleden nog te voet.

We kennen ook wel andere wegen uit de archeologie. In het Romeinse rijk lag een uitgebreid wegennet die belangrijke plaatsen en forten met elkaar verbond. Een van die wegen volgde de grens van het rijk, de Limes. Die weg liep ook door Nederland, en is bij verschillende archeologische opgravingen teruggevonden. Iets zuidelijker liep een tweede weg, waarvan we de exacte route niet goed kennen. Mogelijk deed die Vlaardingen aan. Omdat ze waren verhard, waren die Romeinse wegen prima routes om te reizen. En de mensen maakten toen, al dan niet verplicht, lange reizen. Mannen uit de Betuwe deden als soldaat dienst in noord Engeland, en in ons land waren troepen uit Spanje, Afrika en de Balkan aanwezig. Dat is een aardig eindje wandelen.

Behalve over land reisde men ook over het water. In het natte landschap in onze contreien zal dat altijd wel het geval geweest zijn. In tegenstelling tot het wagenwiel was de kano al langer bekend. De oudste kano ter wereld is zelfs in ons land teruggevonden. Ouderdom: zo'n 10.000 jaar. Dat men zich ook ten tijde van de Vlaardingencultuur in kano's verplaatste blijkt uit de vondst ervan in Wieringen die uit dezelfde periode stamt. Naast boer was de Vlaardingencultuur ook jager-verzamelaar. En dat laatste betekent reizen, van plek naar plek. En wellicht stapten ze hier in hun kano om vuursteen voor de stenen bijl van zo-even zelf op te halen. Of reisden mensen uit België hierheen om het te ruilen tegen lokale producten? De reis van de bijl kan natuurlijk ook in kleine stapjes zijn gebeurd. Goede relaties houden met je burens is ook wat waard. Om vriendschapsbanden te bestendigen kunnen mooie vuurstenen bijlen als gift dienen. Of zou de bijl als huwelijksgeschenk zijn meegenomen? Handel, relaties bestendigen, migratie. Allemaal redenen om een reis te ondernemen.

Zo zijn er vanuit de archeologie verschillende aanwijzingen dat ook vroeger gereisd is. Er was al vroeg een infrastructuur om over te reizen, en waren de transportmiddelen aanwezig om mee te reizen. En we kennen vele voorwerpen die ver van de plek waar ze zijn gemaakt worden teruggevonden. Die moeten door mensen meegenomen zijn, op een lange reis of in kleine stapjes. Of men heel vroeger al reisde om rust en ontspanning te vinden in een anders druk bestaan weten we niet. Vermoedelijk niet. De reizen zullen toch overwegend economisch, sociaal of religieus zijn ingegeven. Bij Stonehenge en bedevaarten ligt het laatste motief meer voor de hand. Voor steengoed kannen uit Duitsland is het eerder handel. Die worden overal in zulke grote hoeveelheden teruggevonden dat andere motieven nauwelijks denkbaar zijn. En de reis met meer bijzondere voorwerpen kan daarentegen ook heel goed vanuit sociale redenen worden verklaard. Zo vertelt de archeologie ons niet enkel dat en hoe er werd gereisd, maar gunt het ons ook een blik in motieven waarom reizen ondernomen werden.

| Steengoed kannen uit Duitsland

| Scheepmakersteeg

Stegen verbinden

Ted Hartman

Het motto van de Open Monumenten Dag 2024 is "Verbinding". Jaren geleden werd door de Historische Vereniging Vlaardingen i.s.m. de toenmalige stichting Stadsherstel Vlaardingen een boekje uitgegeven met als titel "Hoogstraat Stegenroute". Dit boekje werd geschreven door de voormalige voorzitter van de HVV Wout den Breems. Het lijkt een goed moment om dit boekje weer eens naar voren te halen.

De Hoogstraat ontstond rond 1170 op de oeverwal van het watertje de Vlaarding en werd later een onderdeel van de Maasdijk.

Wout den Breems beschreef alle stegen vanaf de Markt tot de sluisen. Ook die in de loop van de jaren verdwenen. In het verre verleden ontstonden deze verbindingen naar het westen waar de (kleine) bevolking woonde en naar het oosten richting de haven waar de bevolking werkte.

Hier volgen de nog bestaande stegen:

- **Peperstraat**, vroeger Petersteeg genoemd.
De naamgeving komt van Aryen Claesz. Peper, die er in het begin van de 17^e eeuw woonde. Het is de oudste en langste doorgang, die een verbinding maakt tussen de Hoogstraat en de Kuiperstraat.
- **Brede Havenstraat**
De breedste doorgang van de Hoogstraat naar de Westhavenplaats. Deze straat was tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw een belangrijke verkeersdoorgang van het verkeer van Maassluis naar Schiedam en v.v.
- **Vrouwensteeg**
Deze lange smalle steeg tussen de nummers 205 en 207 komt uit op de Westhavenplaats tegenover de Visbank.
- **Kraansteeg**.
Tussen de nummers 163 en 165 komen we de Kraan-

| Vrouwensteeg ca. 2009

| Scheepmakersteeg

steeg tegen. Ook deze steeg komt uit op de Westhavenplaats. Lange tijd stond daar de stadskraan. Deze kraan werd hoofdzakelijk gebruikt om masten in en uit schepen te takelen. Een replica staat op de Westhavenkade t.o.v. het Museum Vlaardingen.

- **Smidssteeg**

Deze steeg ligt tussen de nummers 87 en 89. Deze steeg kwam uit in de Havenstraat ter hoogte van scheepswerf 's Lands Welvaren.

- **Afrol**

Oorspronkelijk een smalle doorgang naar de Broekweg. De naam Afrol is een verbastering van het Franse woord "appareille" dat weer van het Latijnse "pariculus" komt. De appareille van een dijk, zo werd eerst de aanleg van een dijk en later de helling naar een dijk toe genoemd. In de volksmond werd dit april-april verbasterd tot afrol.

- **Timmersteeg**

Tussen de nummers 57 en 59. Ook deze steeg loopt naar de Havenstraat.

- **2e Hoogsteeg**

Gelegen tussen de nummers 40 en 42. Wel zichtbaar maar niet toegankelijk.

- **Scheepmakersteeg**

Deze steeg ligt links naast nummer 19.

De volgende stegen zijn in de loop van de jaren verdwenen:

- **Lombardsteeg**

Lag t.h.v. de huidige winkel van Xenos.

- **Het Pad**

Deze steeg of dijkpad liep schuin naar beneden in noordelijke richting. Dit pad lag waar nu het Liesveldviaduct ligt.

- **Blokmakerssteeg**

Deze steeg liep naar de Westhavenplaats.

Deze laatste drie doorgangen verdwenen i.v.m. de doorbraak bij de aanleg van het Liesveldviaduct.

Ook verdwenen de volgende stegen:

- **1e Trapsteeg**
Deze steeg verdween na de uitbreiding van de woningen die beschadigd werden door een bominslag op 11 oktober 1940.
- **2e Trapsteeg**
Verdwenen door de aanleg van de Korte Hoogstraat.
- **Watersteeg**
Tussen de nummers 131, de huidige ijssalon en 133 lag de Watersteeg. In 1939 bij de aanleg van Korte Hoogstraat verdwenen.
- **Kwakelsteeg**
Naast de toren van de R.K. kerk was de Kwakelsteeg de verbinding tussen de Hoogstraat, de Biersloot en de Broekkade. De steeg verdween in 1954.

Zoek ook eens op YouTube naar "Sloppen en stegen in Vlaardingen".

De stegenroufefolder met de wandeling, instructie hoe te lopen, informatieve tekst, vragen en fotootjes ligt vanaf 14 september 2024 klaar bij Vlaardingen-Info in de Joon op de Westhavenkade voor het Museum.

| Hoogstraat voor 1934

| 1e Trapsteeg voor 1940

Ledenactiviteiten

De Lezingencommissie heeft voor het seizoen 2024-2025 weer een mooi programma samengesteld. Zoals gebruikelijk is het gevarieerd, met boeiende lezingen gepresenteerd door boeiende persoonlijkheden. We gaan weer naar diverse bekende en onbekende locaties door heel Vlaardingen. Met deze keer een extra bezoek aan een echt Vlaardings bedrijf. Het programma is als volgt:

Op **dinsdag 24 september 2024** kunnen we met een beperkt aantal mensen een bezoek brengen aan het bedrijf Saybolt Nederland. Saybolt maakt deel uit van een groep van internationale onafhankelijke inspectiebedrijven en laboratoria in de sectoren minerale oliën, petrochemische producten, chemicaliën en eetbare oliën en vetten. Er is een sessie om 14.30 en 19.30 uur. Het is de bedoeling dat onze geïnteresseerde leden zich eerst opgeven, liefst per e-mail (info@hvv-vlaardingen.nl). Eventueel kan het ook per telefoon bij Ernst Lohmann (06-53587342).

Saybolt Nederland B.V. is gevestigd aan de Stoomloggerweg 12, 3133 KT Vlaardingen. Het is de bedoeling om in ieder geval 15 minuten voor aanvang aanwezig te zijn. Iedereen krijgt in ieder geval bericht. Zowel de uitverkorenen als de afgewezen personen.

Op **22 oktober 2024** vertelt Siebe Idzinga een verhaal over zijn familie. De huidige generatie is grotendeels na de Tweede Wereldoorlog geboren en/of opgegroeid.

Met mensen die de oorlog bewust hadden meegemaakt werd er veel gesproken over 'goed of fout in de oorlog'. Een tussenweg leek er niet te bestaan. De geboren Vlaardinger Siebe Idzinga heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar zijn familie. Zoals inmiddels overleden ouders, grootouders, ooms en tantes. Op het eerste gezicht geen familieleden om trots op te zijn. Maar hoe kijken we daar, met

de kennis van nu, op terug? Samengevat: een autobiografisch verhaal dat tot nadenken aanzet.

Locatie: Bibliotheek de Plataan - Waalstraat 100

Op **26 november 2024** zal Jan Bot vertellen over de geschiedenis van Coöperatie "de Voorloper" in Vlaardingen. In Vlaardingen kampte de Sociale Partij met een alcoholprobleem onder haar leden. De vergaderingen van de Sociale Partij en vakverenigingen werden gehouden in café's en kroegen, daar werd (te)veel gedronken. Daarom wilde men een eigen gebouw om te vergaderen. Er werd besloten tot het oprichten van een coöperatieve bakkerij om een bedrag bij elkaar te sparen voor een verenigingsgebouw. Dit omdat brood een artikel was dat iedereen nodig had. In 1904 werd de coöperatie opgericht onder de naam 'de voorloper'. In april 1905 kwam het eerste brood uit de oven. Men ging langs de deuren om met een weegschaal te laten zien dat het brood van de coöperatie zwaarder was dan het brood dat men in huis had en dus beter was. Zo kwamen de klanten. Het ging goed, in 1914 is men ook begonnen met een kruidenierswinkel. In 1921 kwam er een eigen gebouw, met een eigen koffiekamer. Locatie: Aanloophuis De Groene Luiken – Oosthavenkade 8

Op **21 januari 2025** vertelt Cora Laan over Agneta van Reewijk en 'her-story' in Vlaardingen. Agneta van Reewijk (1696-1787) stond heel lang slechts bekend als de vrouw van Abraham van der Linden, reder en eigenaar van de Lijnbaan. Pas de laatste jaren is er meer aandacht gekomen voor de rol die Agneta heeft gespeeld in het bloeiende bedrijf van het echtpaar. Deze aandacht houdt verband met de Agnetalezing die jaarlijks in Museum Vlaardingen georganiseerd wordt op 8 maart, internationale vrouwen-dag. Wat is er veranderd door de komst van de Agneta-

Winkel van de Co-op aan de 2e van Leyden Gaelstaat.
(foto collectie Stadsarchief)

lezing? En hoe staan deze veranderingen in verband met maatschappelijke ontwikkelingen die wereldwijd hebben plaatsgevonden? Cora Laan, historica en initiatiefnemer van de Agnetalezing, gaat uitgebreid in op de betekenis en het belang van her-story naast his-story voor de geschiedschrijving van onze stad Vlaardingen.

Locatie: SC Honkbal Holy – Zwaluwenlaan 480

Op **25 februari 2025** is er voor het eerst een gecombineerde lezing van de Historische Vereniging Vlaardingen en de archeologische Vereniging Helinium. De bekende spreker Jurrien Moree gaat dan iets vertellen over de Ca-

non van Vlaardingen. Voorafgaand aan de lezing is er voor de leden van de Historische Vereniging Vlaardingen de mogelijkheid om het depot van Helinium te bezichtigen. Dit is al om 19.00. De lezing zelf begint zoals gebruikelijk om 20.00.

Locatie: Depot Helinium, ingang Bibliotheek de Plataan

De lezingen zijn altijd op dinsdag en beginnen om 20.00. Toegang is gratis.

De Commissie Ledenactiviteiten verzorgt de lezingen, en bestaat uit de volgende leden: Els van Dijk, Han van Elk, Tineke van der Hoek en Ernst Lohmann.

Boekbespreking

Frans W. Assenberg

Naar aanleiding van het grote feest 'Vlaardingen 750 jaar stadsrechten' verscheen vanuit de lokale gemeenteraadsleden een aardig boekje. Het kreeg de titel mee '1273 - V750 - 2023, VlaarDingen Doen! Typische Vlaardingen-Dingen'.

Het werkje is bestemd als gemeentelijk relatiegeschenk. De Vlaardingse raadsleden putten bij hun schrijfwerk uit een hoeveelheid 'Typische Vlaar-Dingen.' Zij maakten een persoonlijke keuzen verwoord in het jubileumjaar 750 jaar stadsrechten. Het was in het jaar 1273 dat graaf Floris V die rechten aan de toen kleine nederzetting schonk. Het boekje opent met een voorwoord van burgemeester Bert Wijbenga-van Nieuwenhuizen en een inleiding door Sjors Stuurman. Hij is voorzitter van de werkgroep Vlaardingen 750. De raads-en steunleden grepen de kans iets te schrijven om een Vlaardings interessant onderwerp of indrukwekkend persoon in de schijnwerpers te zetten, aldus de burgemeester. Dat jubileumjaar heb ik op de voet gevolgd want ik heb bijna alle evenementen op de foto gezet en aan het Stadsarchief gegeven. Met dit boekje is dat een mooie afsluiting. Want, niet alleen de huidige burgemeester Wijbenga komt erin aan het woord, er is ook gedacht aan enkele andere plaatselijke eerste burgers. Het zijn Meindert Siezen (1881 – 1961), Wim Kieboom (1918 – 1991) Jan Heusdens (1910 – 1986) en Bas Eenhoorn (1946). Voor de bekende Tjerk Bruinsma zijn twee pagina's ingeruimd. Helaas ontbreekt in deze opsomming de sympathieke burgemeester Bert Blase.

Naast deze bekende Vlaardingse mannen hebben ook sommige vrouwen een ereplaats gekregen. De Palestijnse Fatima Haj Kasem is één van die indrukwekkend personen. Zij kwam eind jaren '60 naar Vlaardingen en haar man ging bij de boterfabriek ROMI werken. Daar werkten meerdere Palestijnse mannen. Fatima vond het moeilijk in Vlaardingen. Alles was anders, en ook veel kouder. Ook het eten was anders. Haar kracht, haar vastberadenheid en zelfredzaamheid brachten haar weer een zonnige periode. Zij zocht een wethouder op want ze had met haar man een woning nodig. Dat hielp want die had ze binnen vier dagen, in de Westwijk. Zij vond haar draai in deze wijk, waarvan zij 'het gezicht' werd. Een andere vrouw hier in deze stad was Agneta van Reeuwijk (1696 - 1787). Zij was de echtgenote van Abraham van der Linden die aan het hoofd stond van een bloeiend bedrijf. Door het overlijden van haar man, nam zij de leiding van het bedrijf over. Ook een andere sterke vrouw was Rinske Bartlema (1875 – 1948). Zij vertrok vanuit Slappeterp (bij Franeker) en Rohel (bij Sneek) naar Amsterdam en daarna naar Vlaardingen. Rinske was een diacones, dat wil zeggen een protestantse verpleegster. Zij zette zich in voor de bewoners van Vlaardingen en was werkzaam in Oost-Duitsland en in Nederlands-Indië om met eigen ogen het zendingswerk daar te zien. Vanwege de modernisering deden in Europa geschoolde verpleegsters hun intrede. Dat leidde tot een andere sterke vrouw: Greta Hofstra. Zij was onlosmakelijk verbonden met het Vlaardingse ziekenhuiswezen. Greta was een betrokken en gedreven wijkverpleegster.

Na de Tweede Wereldoorlog zijn hier veel huizen gebouwd. Die waren broodnodig want aan de overzijde van de rivier was veel industrie ontstaan en er waren grote plannen voor nieuwe fabrieken. Er waren dus veel huizen nodig. Intussen was burgemeester Jan Heusden aangekomen en met grote voortvarendheid was hij de man die sprak met de onder andere de directeur van Shell die hem liet weten wat de plannen van deze onderneming waren. Die contacten wierpen hun vruchten af want de Shellhuizen in de Indische buurt werden gebouwd. Een beetje merkwaardig bouwsel tussen de Riouwlaan en de Curaçolaan: witte huizen gebouwd van afvalslakken van de Hoogovens.

Tot slot. Uiteraard maakt het aardige boekje gewag van de visserij, maar helaas is dat al weer een groot aantal jaren verdwenen. Wat rest zijn enkele musea waar veel van de visserij en andere zaken worden bewaard en getoond. Zeer zeker de moeite van het bezoeken waard. Net als dit leuke boekje.

Historische Vereniging Vlaardingen

internet: www.hvv-vlaardingen.nl

e-mail: info@hvv-vlaardingen.nl

De geschiedenis is niet van ons, wij zijn van de geschiedenis

Als echte Vlaardinger altijd gedacht dat het die verdraaide Schiedammers waren, die onze goede stad in brand hadden gestoken. Nou, in het vorige TijdSchrift was te lezen dat 'onze' geschiedenis toch anders was.

Oppassen dat we ondanks het vakmanschap van onze stadsarchivaris niet in de geschiedenis 'van ons' blijven steken en Schiedammers meewarig blijven aankijken.

Wij zijn van de Vlaardingse geschiedenis, van de taal (*een ondje met een okkie en een beetje ooi er in*),

van de kerkgang, (*niet op die tegel trappen, want dan word je later rooms*),

van honderden keren door de Peperstraat (steeg) waar je voor het eerst 'buiten de deur' ging eten met je verloofde (*bij het eerste Vlaardingse Chinese eethuis*).

Wij, de Historische Vereniging Vlaardingen, zijn zowel van de geschiedenis van de brand van juni 1574 als van de brand bij de Kofa (gezien) in november 1947.

Een Jaarboek, TijdSchriften en lezingen. Word lid of geef een lidmaatschap cadeau.

Website www.hvv-vlaardingen.nl,

e-mailadres info@hvv-vlaardingen.nl.